

Kosovu i Metohiji i NATO agresija na SR Jugoslaviju 1999. godine, što je uzdrmalo režim Slobodana Miloševića koji je ustavnim promenama nastojao da ojača položaj i ovlašćenja predsednika SRJ i pokušao da ospori izborne rezultate od 24. septembra 2000. po kojima je pobjedu odneo kandidat Demokratske opozicije Srbije – Vojislav Koštunica, nakon čega je nezadovoljstvo naroda dovelo do protesta koji su kulminirali 5. oktobra 2000. i Milošević javno priznao poraz; u nastavku autor daje svoja petooktobarska sećanja koja predstavljaju značajan memoarski prilog za proučavanje ovih važnih istorijskih događaja.

Dr Ratimir Milikić ocenjuje da u periodu socijalističke Jugoslavije nije bilo državnih udara s obzirom na specifičnost jednopartijskog sistema u kojem je odlučivanje bilo koncentrisano u rukama Josipa Broza Tita i njegovog najužeg kruga saradnika, a partijske čistke 1948, 1966. i 1971. se ne mogu okarakterisati kao državni udari. Na kraju monografije nalaze se: sažetak *Umesto zaključka*, Bibliografija, Registar ličnih imena i Biografija autora. Monografija se čita sa lakoćom i pažnjom, obiluje dragocanim sakupljenim podacima koji pokazuju veliku sistematičnost i trud autora, a poglavlja su kratka, pregledna, hronološka i sintetička, sa majstorski postavljenim pitanjima i izvedenim zaključcima iz istorije dugog trajanja srpske državnosti od dva veka koje čitaoca ne mogu ostaviti ravnodušnim.

Miomir Gatalović

Радосав Туцовић, ДРАГИ ЈОВАНОВИЋ И ГЕНЕРАЛ МАЈСНЕР НА ЧЕЛУ ПОЛИЦИЈЕ У ОКУПИРАНОЈ СРБИЈИ: АНАЛИЗА ДЕЛАТНОСТИ ДРАГОМИРА ЈОВАНОВИЋА И АУГУСТА МАЈСНЕРА У ОКУПИРАНОЈ СРБИЈИ 1941–1944, Београд, Институт за савремену историју, Чигоја штампа, 2022, 594.

Rad kojim se analizira delovanje Dragomira Jovanovića i generala Augusta Majsnera tokom okupacije napisao je dr Radosav Tucović, istraživač i zaposleni u Institutu za savremenu istoriju. Ova monografija je nastala na osnovu autorove doktorske disertacije pod naslovom *Policijski represivni aparat Nacističke Nemačke i njegovi domaći instrumenti: Analiza delatnosti Dragomira Jovanovića i Augusta Majsnera u okupiranoj Srbiji (1941–1944)*, odbranjene 2021. godine, za šta je autor dobio nagradu „Andrej Mitrović“. Polje interesovanja dr Tucovića jeste

upravo period Srbije pod okupacijom (1941–1944), sa posebnim osvrtom na kolaboraciju, funkcionisanje i organizaciju okupacione policije i Uprave Grada Beograda. Pomenuta monografija je izdata 2022. godine od strane Instituta za savremenu istoriju i Čigoja štampe.

U domaćoj historiografiji je poslednjih godina prisutno povećanje broja radova koji se bave (okupiranom) Srbijom za vreme Drugog svetskog rata, poput radova o kvislinškim vojnim formacijama, ratnim zločinima i funkcionisanjem okupacionih i kvislinških organa vlasti. Ovakav zaokret u historiografiji primetan je od poslednje decenije XX veka, kada popušta uticaj političkog vođstva u istorijskoj nauci pri čemu se, uz postepeno oslobađanje od nametanih ideoloških okvira, širi dijapazon tema kojima se bave istoričari. Zato pojedini aspekti koji se odnose na prostor Jugoslavije u Drugom svetskom ratu, a koji su nekoliko decenija bili marginalizovani ili se uopšte nisu istraživali sada dobijaju na značaju, za razliku od perioda socijalističke Jugoslavije u kojoj su prvenstvo imali radovi koji se bave narodnooslobodilačkom borbom, partizanskim pokretom i delovanjem KPJ za vreme rata.

Monografija je podeljena na uvod i pet poglavlja, koji se dalje dele na manje tematske celine. U prvom poglavlju autor se osvrće na život i karijere Majsnera i Jovanovića pre rata, a zatim u drugom daje pregled okupacione uprave u Srbiji 1941–1944. godine. Treća celina prikazuje represivne mere i rad policijskih organa, četvrto poglavlje govori o profesionalnom i ličnom životu Majsnera i Jovanovića za vreme okupacije, kao i njihove medijske slike i odnosa prema nadređenima i podređenima, dok je završno poglavlje posvećeno padu okupacionog sistema i sudskim procesima posle rata.

Središnja tema ove studije jeste delovanje generala Majsnera koji je od početka 1942. godine rukovodio okupacionom policijom u Beogradu, kao i Dragomira Jovanovića, koji je za vreme rata bio upravnik Grada Beograda i šef beogradske policije. U fokusu je saradnja ove dve ličnosti koje su kao značajne karike u okupacionom sistemu u Srbiji ostavile i lični pečat na represivne mere. Za potrebe istraživanja autor je koristio arhivsku građu koja se čuva u arhivima u Srbiji, i to fondove službi bezbednosti, Specijalne policije, Okružnog suda u Beogradu i Opštine grada Beograda, koji se čuvaju u Istorijском arhivu u Beogradu, zatim građu Vojnog arhiva u kojem se, za potrebe ovog istraživanja, posebno ističe Nedićev fond, građu Arhiva Jugoslavije i Državnog arhiva Srbije.

Pored ovih izvora autor je koristio i arhivsku građu koja se čuva u Bundes arhivu u Nemačkoj, pre svega lični fond generala Augusta Majsnera, potom fondove Glavnog ureda Policije poretka, Glavnog ureda bezbednosti Rajha, Policijskog predstavnštva u Jugoslaviji i fondove SS jedinica. Autor, takođe, navodi da mu je zbog globalne pandemije bilo onemogućeno dalje istraživanje arhivske građe koja se čuva u vojnom odseku Bundes arhiva u Frajburgu. Okupacione novine korišćene za potrebe istraživanja jesu Novo vreme, Naša borba, Obnova, Opštinske novine kao i Glasnik SDS-a, a pored okupacionih listova autor je u istraživanju koristio i periodiku iz međuratnog perioda.

U uvodnom delu autor daje istorijski osvrt na evoluciju policijskih organa kao specifičnog društvenog fenomena čije osnove autor uočava u Britaniji i Francuskoj XVIII i XIX veka, koji je za cilj imao očuvanje reda i mira, zaštite ekonomskih dobara i suzbijanje zločina. Formiranje policijskih organa u Srbiji vezuje se za početak Prvog srpskog ustanka, nakon čega autor daje uporedni pregled razvoja policije u Kraljevini Srbiji/Jugoslaviji i policije u Nemačkom carstvu i kasnije Vajmarskoj republici, kroz prizmu pravnih akata i tehničkih mogućnosti policijskih organizacija u ove dve države.

Autor potom prelazi na uporednu analizu generala Augusta Majsnera i Dragomira Jovanovića kroz njihovu ulogu u policijskom aparatu dve različite države, Nemačke i Jugoslavije, sve do izbijanja Aprilskog rata koji je Majnsner dočekao sa činom general-majora u Norveškoj, na poziciji zapovednika tamošnje Policije poretka. Sa druge strane, Jovanovićeva karijera je imala uspone i padove, pred rat je postao činovnik u Ministarstvu unutrašnjih poslova. Autor daje poređenje njihovih ideoloških pozicija, Majnsner je već pred odlazak u Jugoslaviju u potpunosti prihvatio nacističku ideologiju, dok je Dragomir Jovanović koji je pre rata održavao veze sa nemačkim agentima, prihvatio koncepciju novog poretka u kojem Nemačka ima dominantnu ulogu. U radu su jasno naglašene i sličnosti Majsnera i Jovanovića, u prvom redu to su tvrd antikomunistički stav i težnja obojice da se prošire kompetencije okupacione uprave.

Najsadržajni deo rada jeste prikaz funkcionisanja policijskog aparata u okupiranom Beogradu i represivnih mera koje su sprovedene u cilju suzbijanja komunističkih delatnosti, poput odmazdi, kažnjavanja, ali i logora na Banjici i Zavoda za prinudno vaspitanje omladine u Smederevskoj Palanci. Prelomni događaj u funkcionisanju okupacionih organa bio je dolazak Herma-

na Nojbahera, čija je koncepcija organizacije okupirane Srbije bila znatno drugačija od Majsnereve. Autor potom pruža pregled događaja koji su doveli do smene Majsnera u martu 1944. godine, pri čemu nemačku poziciju na frontovima smatra izuzetno bitnom za promene u organizaciji okupacione uprave, jer su kapitulacija Italije i porazi koje je Nemačka trpela primorali nacističko vođstvo da traži nove načine delovanja u pogledu Balkana i okupirane Srbije sa ciljem da se smanji nemačko vojno angažovanje i obezbedi nesmetan rad privrede, koja je bila uključena u napore nemačke ratne mašinerije.

Poslednji deo monografije tiče se sloma okupacione uprave u Srbiji tokom 1944. godine usled povlačenja nemačkih trupa i ostataka kolaboracionističkih elemenata prema severu. Povlačenje iz Beograda ujedno je predstavljalo i pad Dragomira Jovanovića. Autor posebno piše i o kontaktima između ravnogorskog pokreta i Dragomira Jovanovića tokom 1944. godine, pri čemu navodi Jovanovićev iskaz o tome da se krajem avgusta 1944. u Pranjanima sastao sa generalom Dragoljubom Mihailovićem, kada ujedno postaje aktuelna zamisao da se objedinjavanjem „nacionalnih“ formacija pod generalom Mihailovićem stvore uslovi za nastavak borbe protiv komunista. Završni deo monografije čini suđenje Dragomiru Jovanoviću i generalu Dragoljubu Mihailoviću, koji su u okviru procesa vođenog 1946. godine u Beogradu imali priliku da suoče svoje stavove. Nakon rata, Majnsner i Jovanović su doživeli sličnu sudbinu, obojica su pogubljeni u razmaku od nekoliko meseci, najpre Jovanović 1946. godine, a potom i Majnsner 1947. godine.

Autor na vrlo jasan i koncizan način uspeva da iznese temu koja je često predmet kontroverzi u javnosti, a to je kolaboracija u okupiranoj Srbiji u periodu 1941–1944. godine. Neupućenost javnosti, ali i ranija neistraženost pojedinih segmenata okupacione uprave uticali su na stvaranje plodnog tla za brojna nestručna teoretisanja u društvu, poput jednog primera koji autor ovom monografijom pobija, da je Dragomir Jovanović navodno preživio promenu vlasti, potpuno se povukao za vreme vladavine KPJ i da je kasnije učestvovao u istragama protiv simpatizera Informbiroa. Ovo je samo jedan u nizu pogrešnih tumačenja koji se vezuju za kolaboracioniste u Srbiji. Izvrtanje istorijskih činjenica sa druge strane teži marginalizaciji ili opravdanju delovanja pojedinih kolaboracionista za vreme rata.

Zbog toga značaj ove monografije leži u kritičkom sagledavanju osetljivih tema oko kojih se i danas vode debate u društvu. Tucović

u svom radu uspeva da naučnim putem prikaže organizaciju okupacionog sistema i njegove represivne mere, sa posebnim osvrtom na poređenje ličnosti, karijera i ideoloških usmerenja dvojice važnih aktera okupacionog sistema u Beogradu. Pohvalno je autorovo opširno osvrtnje na poreklo Majsnera i Jovanovića, kao i okruženja u kojima su sazrevali i zato ovaj psihološki momenat u radu bitno doprinosi kontekstualizaciji teme i rasvetljava lične stavove i uverenja koja su se odrazila na funkcionisanje okupacionih organa.

Milan Milenković

Luka M. Filipović, *EVROKOMUNIZAM I JUGOSLAVIJA 1968–1980*, Novi Sad–Beograd, Akademska knjiga, Institut za savremenu istoriju, 2023, 582.

U izdanju Akademske knjige i Instituta za savremenu istoriju izašla je obimna monografija Luke Filipovića o do sada neistraženoj temi: odnos evrokomunizma i Jugoslavije. Na 580 stranica, kroz osam tematskih celina, studija obuhvata odnose i uzajamna prožimanja između ove dve leve evropske ideje u ključnim godinama 1968–1980. Knjiga je obrađena i priređena doktorska disertacija pod istim nazivom odbranjena na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu 2023. godine pod mentorstvom prof. dr Dubravke Stojanović.

Kao primarnu građu autor je studiozno analizirao bogatu arhivsku građu Saveza Komunističke Jugoslavije ne bi li ocrtao stavove jugoslovenskih komunističkih prema evrokomunizmu. Dodatno, autor je naširoko koristio izvore iz Diplomatskog arhiva Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije, neophodne zarad razumevanja političke i diplomatske pozadine razmene levih ideja između evropskih partija. Uz svu relevantnu domaću i stranu literaturu, ali i plejadu korišćenje štampe i propagandnih glasila, studija predstavlja istinski dubinsko zadiranje u jednu istorijsku epohu i do sada neistražene odnose evrokomunizma i Jugoslavije.

Monografija pruža opširne opise procesa nastanka, evolucije i pozicije evrokomunizma. Danas već gotovo anahrona i zaboravljene zapadnoevropske komunističke ideologije zauzimale su značajnu poziciju u političkom životu Zapada. Tako, studija sagledava komunističke partije Italije, Francuske, Španije i Grčke, gde su analizirani odnosi ovih partija sa Savezom Komunističke

Jugoslavije u dominantno u sferi ideja, ali i u realnoj političkoj praksi.

Problematika počinje 1968. godinom, godinom prekretnicom za sve leve ideje. Te godine invazija Čehoslovačke od strane SSSR-a obeležila je prvu zemlju socijalizma kao imperijalistu koji ne trpi drugačije puteve socijalizma. Iste godine, studentske pobune u Parizu i Beogradu trajno su obeležile pokret levice, a iza oba protesta krila se ista vertikala razočarenja u aktuelnu politiku i ponovno okretanje fundamentalnim levim idejama.

Naročito je bilo bitno zbližavanje Jugoslavije sa komunistima Italije. Taj proces bio je opterećen složenim i ne toliko bliskim odnosima Jugoslavije i Italije, ali je imao svoju izrazitu dinamiku koju studija dubinski ocrtava. Dinamiku je pokrenula invazija SSSR-a na Čehoslovačku koju su italijanski komunisti osudili i time se našli na istoj liniji kao i jugoslovenski komunisti. Saradnja je otpočela privatnim razgovorima da bi se unapredila zvaničnim delegacijama i direktnom razmenom ideja između Kardelja i Karilja.

Monografija potom opisuje i proces nastajanja reformističkog bloka kao posledice previranja i lomova u svetskoj, a naročito evropskoj lelici. Vreme Detanta i približavanje neizbežne pobeđe neoliberalizma dovelo je do ozbiljnih idejnih previranja u okvirima evropske levice. Revolucija kao pojam postala je izlišna, naročito posle protesta 1968. godine, ali i naglog uspona desnice, pa posledično partije radikalne levice tupe svoje revolucionarne oštrice i zalažu se za reforme, tako klizeću u sferu socijaldemokratije. Ova pobeđa „države blagostanja“ kao ideje u okvirima levice, u knjizi je naširoko analizirana gde je jasno uočljivo da istorija i promene koje ona nosi šiba komunističke partije Italije, Grčke, Španije i Francuske, a da sa druge strane stoji Jugoslavija samouverena u svoju ideologiju samoupravljanja i naizgled monolitna i stabilna naspram ovih promena.

Na odnose evrokomunizma i Jugoslavije prelamala se čitava svetska politika pa je studija obogaćena i neophodnim, ali informativnim ekskursima o zbivanjima na Bliskom Istoku, Južnoj Americi i Pacifiku, kao neuralgičnim tačkama Hladnog rata. Preko svih ovih prostora i istorijskih lomova prelamala se globalna istorija koje uticala i na Evropu i leve ideje unutar nje. Autor studiozno prilazi svim ovim istorijskim vektorima i pronalazi njihova prelamanja i sagledava uticaj tih prelamanja na ideje evrokomunizma i prospekte saradnje sa Jugoslavijom.